

Svenska Carnegie Institutet under 25 år

Styrelseordföranden Jonas Hartelius inledningsanförande vid Svenska Carnegie Institutets 25-årsjubileum och Carnegie-seminarium "Systemhotande brottslighet", fredagen den 23 februari 2007, å Svenska Läkaresällskapet, Stockholm.

Kära Britta, kära Anne, mina damer och herrar!

Carl Langenskiöld grundade Svenska Carnegie Institutet den 23 februari 1982. Han fastställde institutets syfte till att "främja forskning om drogmissbruk, kriminalitet och andra betydande nutida samhällsproblem". Till den första styrelsen kallade han f.d. rikspolischefen tillika landshövdingen Carl G. Persson som ordförande, sig själv som vice ordförande och skattmästare, professorn Nils Bejerot som chef för den vetenskapliga verksamheten samt som ledamöter professorn Lars Gyllensten, kommunalrådet Sven Hulterström och generaldirektören Sten Walberg. Carl Langenskiölds nära medarbetare Gösta Vigerland blev suppleant. Med i verksamheten kom också Nan Gummeson som kanslist samt ett administrativt påhäng, undertecknad, med titeln generalsekreterare. Här skall jag be att få framföra en hälsning från Carl G. Persson, som av personliga skäl inte kan delta idag.

Verksamhet

Svenska Carnegie Institutets verksamhet fick snabbt en bestämd form, med omfattande eget arbete "i huset". Till stor del berodde det på att institutet skapades för att stödja och dra nytta av Bejerots forskning inom narkotikaområdet. Arbetsformerna blev många och varierade:

Egna forskningsprojekt har varit koncentrerade främst kring den svenska narkotikaepidemin. Där utgjorde stödet till Bejerots stickmärkesundersökning en viktig del av verksamheten. Undersökningen var från starten 1965 fram till dess att den lades ner den 1 januari i år den viktigaste källan till kunskap om injektionsmissbrukets spridning i Stockholmsområdet. Under senare år har institutets forskningsprojekt berört bl.a. narkotikakontrollens grunder samt upptäckt av narkotikamissbruk.

35 *seminarier* (med dagens) har handlat om brottsoffer, rättspsykiatri, våldsamma videospel och mycket mer.

Ett stort antal *expertmöten* har genomförts för att dryfta så skilda frågor som växtdrogen kat och moderna system för rapportering av nya narkotika.

Omkring 400 *bidrag och stipendier* har delats ut till studier av barns eldsanläggning, kartläggning av narkotikaproblem, undersökningar av dödlighet hos missbrukare etc. Utdelningen av Svenska Carnegie Institutets årliga polisstipendium resp. journalistpris, vardera på 25 000 kronor, har blivit något av en institution.

Utgivningen av böcker omfattar ett 30-tal i egen regi, och dessutom har ett 20-tal skrifter publicerade av andra fått utgivningsbidrag eller annat stöd. Produktionerna har ibland varit snabba. Här vill jag bara nämna Michael G. Kochs bok *AIDS – Vår framtid*, som 1985 utgavs i Carnegie Dokumentationsserie. Den producerades på fyra veckor med 515 sidor i fyrfärgstryck till ett Carnegie-seminarium. Skriften *Narkotika, dopningsmedel och hälsofarliga varor*, som Svenska Carnegie Institutet ger ut tillsammans med Svenska Narkotikapolisföreningen, har under 15 år utkommit i nio upplagor med sammanlagt 300 000 exemplar. Den finns även i en engelsk, en estnisk och en rysk upplaga. Den har fått stor spridning som referensverk i bl.a. professionell utbildning.

Tidskriften Scipio utkom med tio nummer 1992 – 1996 och innehöll både samhällsreportage och debattartiklar.

Konsultationer och researcharbete har varit en service åt riksdagsgrupper, myndigheter, organisationer, forskare, journalister och andra i frågor om allt från nya rön om kokain till säkerhetsbestämmelser för läkemedelstransporter. Stundom har det krävt mycken uppmärksamhet, som när vi för några veckor sedan under en dag på telefon hade en hovrätt, en kriminalkommissarie och en teveproducent som ville ha besked om aktuella narkotikaproblem.

Sakkunniguppdrag har kommit från en rad åklagarmyndigheter och domstolar samt en advokat. Det hela började 1983 med att dåvarande byråchefen Inger Nyström vid Riksåklagaren önskade ett sakkunnigutlåtande om kokain av Nils Bejerot. Hittills har det blivit ett 30-tal uppdrag. I den sammanställning som Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Stockholm gjort i RättsPM 2006:18 över aktuella sakkunnigutlåtanden sedan år 1990 har institutet medverkat med 22 av totalt 59 utlåtanden. Här är det mest intressanta inte mängden utlåtanden utan det ramverk som Bejerot och jag anlade i det första utlåtandet om kokain. Där använde vi sex kriterier för farlighetsbedömning, och denna lista har visat sig kunna utvecklas och förfinas. Arbetssättet kan sägas ha vunnit hävd genom att det ligger till grund för den rapport om farlighetsbedömningar av narkotika som Åklagarmyndigheten gav ut 2005 (RättsPM 2005:17) och även börjat anammas av domstolar. Genom projektet "Särskilt farliga narkotika" fungerar Svenska Carnegie Institutet som rotehållare inom detta område.

Internationellt samarbete har omfattat bl.a. föreläsningar och konferensdeltagande. Bland det sista Bejerot gjorde under sin aktiva tid var att han våren 1988 reste till både Moskva och Atlanta, där han föreläste om svenska narkotikaerfarenheter men även sammanträffade med regeringsrådgivare i narkotikafrågor. Institutet har haft besök av offentliga delegationer från många länder, föreläst i än fler och till viss del fungerat som informationscentral för upplysningar om svensk narkotikahistoria – låt vara att vi ofta tecknat en väsentligt allvarligare bild än de offentliga rapporterna.

Under senare år har institutet utvecklat ett nära samarbete med S:t Petersburgs statliga universitet.

Samarbetet med myndigheter har involverat bl.a. Försvarets Forskningsanstalt/ Totalförsvarets forskningsinstitut (för studier av fentanyl m.m.), Kammarkollegiet (för tolk- och translatorsutbildning), Mobilisering mot narkotika (för seminarium), Polishögskolan (bl.a. bidrag till narkotikautställning), Rikspolisstyrelsen (för bl.a. skriften *Narkotika Lagar Fakta Argument*), Tolk- och Översättarinstitutet vid Stockholm universitet (för tolk- och translatorsutbildning), Tullverket (för narkotikabroschyr till ungdomar) och Åklagarmyndigheten (för utbildning och projekt om nya narkotika).

Samarbetet med organisationer och folkrörelser har främst inneburit att vi medverkat med föreläsningar, faktainformation och administrativt stöd. Vi har samarbetat med De Kristna Samfundens Nykterhetsrörelse (DKSN) – numera kallad Hela Människan (HM) –, Europe Against Drugs (EURAD), Föreningen Artister Mot Narkotika (FAMN), Föräldraföreningen Mot Narkotika (FMN), Kriminellas Revansch I Samhället (KRIS), Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV), Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle (RNS), Sveriges Invandrare Mot Narkotika (SIMON), Svenska Narkotikapolisföreningen (SNPF) och många andra. Samarbetet har givit oss möjligheter att fånga upp nya signaler om missbruksutvecklingen men även att redovisa nya forskningsrön.

Kritik är också en väsentlig del av vetenskaplig verksamhet, särskilt genom att påpeka motsägelser, svagheter i beslutsunderlag, tragiska konsekvenser av åtgärdsprogram osv. – kort sagt fästa strålkastarljuset på glappet mellan vision och verklighet. Sådan kritik har institutet riktat mot många svagheter i offentlig narkotikapolitik. Kritiken har senast berört bl.a. bristen på möjligheter till tvingande drogtester i skolan. Vid sidan av kritiken har vi ofta levererat konstruktiva förslag, inte minst i form av underlag för riksdagsmotioner. Inom institutet gjordes 1984 den grundläggande teknisk-juridiska analysen av det straffvärda området vid kriminalisering av "missbruk" av narkotika, som riksdagen beslutade om 1988. Vi har även bidragit till att hålla emot den förskönande offentliga historieskrivningen i svensk narkotikadebatt genom att visa på ett djupare allvar i både missbruksläge och idémotsättningar.

Kompetensutveckling har varit en viktig funktion i samarbetet med poliser och åklagare. Kompetensutveckling är en modern aspekt på forskning, nämligen att se till att forskningsresultat kommer till användning i professionell verksamhet. Samtidigt är det oroande att se den systematiska kompetensförstörelse som skett inom svenskt narkotikapolisarbete under de senaste 15 åren. Närpolisreformen omkring 1994 betydde en avveckling av de specialiserade rotlarna och blev förödande för narkotikapolisarbetet. Rikspolisstyrelsens beslut hösten 2005 att avveckla de regionala sambandsmännen skrotade en viktig kanal för underrättelser om utvecklingen av narkotikamissbruk och narkotikabrottslighet i alla delar av landet.

Kriminalpoliserna med specialkunskaper om vissa droger, såsom narkotikaklassade läkemedel eller dopningsmedel, ersätts inte när de går över till annan verksamhet eller pensioneras. Man måste fråga sig om den svenska polisledningen avser att låta vision och administration ersätta kompetens i narkotikabekämpningen?

Idag finns det inte heller kvar någon medarbetare inom polisväsendet som är bärare av de unika erfarenheterna från den landsomfattande polisoffensiven, som startade den 1 januari 1969. Enligt vad Nils Bejerot berättat för mig kläcktes den idén av Carl G. Persson och honom under hösten 1968 vid matbordet i Bejerots villa i Bromma. Rikspolisstyrelsen kallade alla polismästare till ett möte på Hotell Malmen i Stockholm i december 1968. Det skrämde upp regeringen så att denna fick hålla ett krismöte den 27 december 1968 för att anta "ett tiopunktsprogram för en offensiv på bred front mot narkotikamissbruket". Polisoffensiven blev en stor framgång. Den visade att det fanns narkotikaproblem i alla delar av landet. Den ledde till att den svenska narkotikaepidemin för första gången sedan starten 1946 gick ner. Nergången var kraftig, t.o.m. så kraftig att man på vissa håll trodde att epidemin var över. Erfarenheterna låg till grund för en svensk modell med kraftfulla polisinsatser på alla nivåer av narkotikabrottsligheten, samverkan med socialtjänsten m.m. Insatsen var unik i sin räckvidd och effektivitet. Bejerot kunde genom sin stickmärkesundersökning visa att den svenska offensiven var 50 procent effektivare än den japanska, som 1954 till 1958 kämpade ner världens mest omfattande amfetaminepidemi.

Det var bl.a. för att tillvarataga de unika svenska poliserfarenheterna som vi medverkade till att f.d. kriminalkommissarien Kjell Stureson kunde ge ut sina professionella memoarer. Stureson arbetade som narkotikapolis från 1968 och slutade 1994 efter att ha varit chef för Rikskriminalens narkotikarotell. Hans bok *Bland langare och profitörer* har ett företal av Carl G. Persson. Intresset för att vidmakthålla och utveckla en evidensbaserad svensk modell för narkotikapolisarbete synes numera vara liten på ansvarigt håll. För framtiden gäller "Yankee fashion" med amerikanska metoder som brottsprovokation och hemlig avlyssning som förebild även för svensk polis.

Ett annat bidrag till polisens professionalisering har lämnats av institutets vice ordförande Edgar Borgenhammar. I föredrag och artiklar, bl.a. hos Svenska Narkotikapolisföreningen, har han belyst viktiga frågor om professionell etik.

För Svenska Carnegie Institutet har det varit angeläget att hjälpa till med kunskapsförsörjning och kompetensutveckling inom bl.a. polisväsendet. Samarbetet med Svenska Narkotikapolisföreningen har varit mycket produktivt, allt sedan föreningens grundande 1987. Föreningens utbildningskonferenser har blivit landets största forum för utbyte av ny kunskap och ny erfarenhet av narkotikamissbruk och narkotikabrottslighet. Visst ansluter det till svensk folkrörelsetradition att bygga upp alternativa strukturer till de offentliga, men man måste fråga sig hur polisledningen ser på detta att den viktigaste kompetensutvecklingen är beroende av enskilda polismäns entusiasm?

Liknande frågor om synen på kompetens måste man även ställa kring de ansvariga kontrollmyndigheternas hantering av nya narkotika eller narkotikalika droger. Så sent som denna månad kom en mediarapport om ett nytt preparat, DOI, som säljs fritt över internet utan att polisen kan ingripa. DOI är nämligen inte klassat som narkotika på dagens narkotikaförteckningar, trots att det har tydligt narkotikalika effekter. DOI finns utförligt beskrivet i en bok från 1991 av den amerikanske drogkeministen Alexander Shulgin, så man har haft tid att lägga fram förslag. Troligen blir det ingen lösning på problemen innan riksdagen beslutar om en generell narkotikadefinition baserad på medlens verkan. Och till en sådan definition har institutet nyligen medverkat genom en artikel, som är under tryckning i *Svensk Juristtidning*.

Som sammanfattning av 25 års verksamhet inom Svenska Carnegie Institutet tror jag att vi vågar påstå att institutet fungerat som ett kompetenscentrum för forskning och professionell utbildning inom narkotikaområdet.

Dagens seminarium

Idag skall vi emellertid inte bara titta bakåt utan från och med nu fokusera på nutiden och framtiden. Svenska Carnegie Institutets jubileum firas i form av ett Carnegie-seminarium och utgivningen av en jubileumsbok. Båda har temat "systemhotande brottslighet". Denna kan definieras som brottslighet som är riktad mot rättssamhällets grundläggande funktioner, t.ex. polisarbete, rättskipning och kriminalvård. Visst är det allvarligt med grov våldsbrottslighet och grov narkotikabrottslighet i sig. Men det är något helt annat om brottslingar börjar hota, skada eller döda målsägande, vittnen, poliser, åklagare, domare och journalister. Sådana övergrepp betyder att systemets legitimitet och effektivitet undermineras. Framväxten av systemhotande brottslighet innebär ett helt annat djup och allvar i hoten mot vårt samhälles rättsordning.

Spörsmålet har långtgående implikationer. Ty det ingår i den klassiska definitionen av Max Weber för en suverän stat att denna skall ha monopol på våldsanvändningen inom sitt territorium. En rättsstat skall dessutom utöva våldsmonopolet i lagbunden ordning. Nu måste vi fråga oss om framväxten av systemhotande brottslighet även i västerlandet innebär att vi är på väg mot en "postweberiansk" tid, där det klassiska våldsmonopolet är på väg att lösas upp och bli obsolet. Amerikanska CIA har uppskattat att det i världen finns ett 50-tal s.k. "svarta områden", där det inte existerar ens en tillstymmelse till rättsordning och där olika grupper och intressen får skydda sig bäst de kan. Detta gäller naturligtvis inte Sverige – naturligtvis inte... Men som vi ser av bidragen till seminarieboken har polisen och andra myndigheter i vårt land svårt att hävda lagen fullt ut på alla områden, inte minst genom brist på resurser och specialiserad kompetens. Man måste fråga sig om detta är en medveten nedrustning från statsmakternas sida? Att upprätthålla våldsmonopolet kan knappast vara de enskilda medborgarnas egen sak – det skulle då handla om medborgargården och liknande. Frågan om våldsmonopolets räckvidd och uthållighet har hittills fått ringa

uppmärksamhet i debatten, och den bristen hoppas vi råda bot på genom dagens bok och seminarium.

Boken innehåller nio bidrag, och åtta av författarna medverkar i dagens seminarium. Lasse Wierup kan av personliga skäl inte medverka idag, men hans bidrag om "Hot som affärsidé" ger en detaljerad bild av ett allvarligt problem.

Dagens seminarium kommer under förmiddagen att ledas av justitierådet Inger Nyström, i många år ledamot av Svenska Carnegie Institutets styrelse, och under eftermiddagen av professorn Edgar Borgenhammar, styrelsens vice ordförande. Lars Vigerland, tillträdande styrelseordförande, kommer att avsluta seminariet.

Framtiden

Om Svenska Carnegie Institutets framtid kan sägas att det blivit dags för vaktombyte. Vid kvällens styrelsesammanträde tar Lars Vigerland över som ordförande. Margareta Bergsten, Gunnar Fjaestad och Anna Sjöström inträder i styrelsen. Peder Langenskiöld fortsätter som verksamhetschef. Ledamöterna Edgar Borgenhammar, Walter Kegö och Kerstin Käll stannar kvar, Katarina Cnattingius och jag lämnar. Jag önskar styrelsen god fortsättning på Svenska Carnegie Institutets verksamhet.

Här är rätta tillfället att tacka alla främjare, medarbetare, samarbetspartners och andra för det stöd, den uppmärksamhet och den hjälp som Svenska Carnegie Institutet fått genom åren. Särskilda tack vill jag rikta till Stiftelsen Oscar och Maria Ekmans Donationsfond och till Alba Langenskiölds Stiftelse, som båda under många år givit betydande bidrag till vår verksamhet.

Samtidigt som vi under dagens seminarium med stort allvar ägnar oss åt det betydande nutida samhällsproblemet "systemhotande brottslighet" hoppas jag att detta skall bli en dag med glädje och tacksamhet över att Carl Langenskiöld genom grundandet av Svenska Carnegie Institutet skapade unika resurser för forskning.

Jag gläder mig åt att så många vill vara med oss idag och jag förklarar dagens seminarium för öppnat. Därmed lämnar jag över till Inger Nyström, som skall leda förhandlingarna under förmiddagen.